

УДК 821.161.2-1=124.09"18"В.Довгович

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОГО ВИРАЖЕННЯ У ЛАТИНОМОВНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ДОВГОВИЧА

Мирослав ТРОФИМУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Проаналізовано способи авторського вираження Василя Довговича, автора латиномовних творів першої половини XIX століття.

Ключові слова: латиномовна література України, Василь Довгович (Довганич), антична топіка, хронограф, хроностих

Видатний просвітник і поет Василь Довгович, один із латиномовних авторів Закарпаття, народився в березні 1783 року в с. Золотареві на Мараморощині в сім'ї убогого селянина. Навчався в рідному селі, згодом у Драгові, Сигеті, Великому Вараждині, Трнаві та Ужгороді. Після закінчення навчання у семінарії був священиком у різних селах Закарпаття, деякий час директором народної школи в Мукачеві. Писав українською, угорською та латинською мовами. За наукову діяльність у 1831 році був обраний членом-кореспондентом Угорської академії наук.

Автор збірника поезій латинською, угорською та українською мовами. У збірці 19 віршів українською, 41 – угорською та 131 – латинською мовами. Латиномовні твори Василя Довговича (Довганича) мають у титулах датування 1803–1809 роки; сам автор упорядкував свої твори аж 1832 року у рукописну збірку під титулом «*Poemata Basilii Dvohovits, parochi...*» Оригінальні твори із прозовим перекладом опубліковані 1982 року [3, с. 110–232]. Збереглися також його філософські праці. Переклади декотрих із цих творів надруковані у четвертому томі хрестоматії «Слово многоцінне» [4], декотрі цитуємо за авторським рукописом.

Серед латиномовних творів маємо значний масив епіграм на відомих діячів свого часу: «Спіноза»¹, «Вольтер», «Руссо», «Бонапарт і Олександр Російський», «Кант і Бонапарт», «Про Наполеона Бонапарта», та віршованих творів «на випадок»: «*Vpigramma pro onomasi directoris scholarum Innocentii Simonchicz ipsa die sub Auroram portae cubilis eius ab auctore apparatus eo fini, ut hoc modo ingeniose requisitus solvat pro ea die scholas, secus scholasticum*» – «Епіграма на день іменин директора школи Інокентія Шимончича, прикріплена автором на світанку цього самого дня біля дверей його спальні з тією метою, щоб він

¹ Тут і далі подано переклади українською мовою Віталія Маслюка. З архіву автора.

(директор), поздоровлений дотепно таким способом, зробив цей день вільним від навчання, інакше шкільна [епіграма]», «Carmen allocutorium ad auditores in fine anni scholastici 1803 absolutis examinibus pro solennitate per-lectionis classificationum convocatos, ab auctore puero in sala scholarum publice» – «Вірш-звертання до учнів, що зібралися після іспитів у кінці 1803 навчального року, щоб урочисто відзначити оголошення наслідків успішності, виголошений публічно молодим автором у шкільному залі 7 вересня 1803 р.», «Gratulatio pro novo anno Andreae Bacsinzky, episcopo Munkacsiensi anno 1803» – «Привітання мукачівському єпископу Андрею Бачинському з нагоди нового 1803 року», «Elegia ad ch[arissimum] d[ominum] Ioannem Valkovszky logices et metaphysices professorem» – «Елегія на честь д[орогого] п[ана] Івана Валковського, професора логіки і метафізики», «Epigramma super somnio Michaelis David professoris, qui reverendissimum dominum Alexium Potsy, canonicum Varadiensem greco-catholicum Vienna reducem 6-о lullii somniavit factum esse episcopum Varadiensem» – «Епіграма на сон професора Михайла Давіда, який 6 липня побачив у сні, що велебний пан вараждинський греко-католицький канонік Олексій Почій, що повертався з Відня, став вараждинським єпископом», «Epigramma de Michaele Tertina, rhetorices professore cito convalescente» – «Епіграма про Михайла Тертіну, викладача риторики, який швидко видужав», «Epigramma de Parnasso meo apud reverendissimum dominum Alexium Potsy, greco-catholicum canonicum, Varadini 1806» – «Епіграма про мій «Парнас» у преподобного пана греко-католицького каноніка Олексія Почія, Варадин 1806 р.», «Epigramma in r[everendissimum] dominum Samuelem Vulkan, gr[aeco]-cath[olicae] dioeceseos M[agna]e Varadiensis vicarium generalem pro episcopo candidatum» – «Епіграма на преподобного пана Самуїла Вулкана, генерального вікарія греко-католицької дієцеї велико-вараждинської, кандидата на єпископа», «Epigramma in domum reverendissimi d[omini] Mathiae Retaller canonici» – «Епіграма на дім преподобного п[ана] каноніка Матвія Реталлера» та інші.

Впадає в око відсутність релігійних тем у творах закарпатського автора латиномовних творів XIX століття. Переважна більшість творів В. Довговича – це панегірики друзям і знайомим, роздуми над суттю філософських систем епохи просвітництва, критика діянь політичних персоналій його епохи і впливу дій політиків на долю простих людей, філософські, зокрема натурфілософські начерки й ідилії.

Серед віршованих творів бачимо також цікаві спостереження, як, наприклад, два дводистихові: «Epigramma satyricum in mores Varadiensium, dum 28-о Mai pingeret» – «Сатирична епіграма на характер вараждинців, коли 28 травня випав сніг» та «Aliud» – «Ще одна». У цих віршах В. Довгович обіграв травневі події, коли замість біліти квітами земля біліє несподіваним снігом. Проте «сатиричний» дотеп епіграми стосовно характеру співмешканців викладено у другому дистиху: «Quid, natura, facis? Transversum quid nova mutas/Tempora? Non *muto*. Quid facis ergo? *Imitor*». – «Що ж виробляєш, природо? Чому пори року міняєш?/ Ні, не міняю! А що? Тільки наслідую їх». Виділені у латиномовній цитаті слова створюють гру значень: міняти – означає творити

щось нове, а наслідувати, у категоріях естетики XIX століття, відмінних від класицистичних – плагіювати.

Серія сатиричних епіграм висміюють згубні пристрасті і погані звички, як-от пияцтво («Epigramma in d[ominum] Michaellem Tertina professorem»), «In cl[arissimum] d[ominum] Martinum Varga»), нецтво («In iuvenem facie venustum, sed ingenio habetem»), графоманію («In pseudopoetas» – «На псевдопоетів»). Цитата із цього вірша сповнена іронії: «Pauper Apollo veluti quondam nunc pascere rursum/ Invitus stupidos cogitur esse boves!» – «Бідний отой Аполлон і тепер, як колись, мусить пасти/ Знову бездарних биків проти бажання свого»).

У творчій спадщині В. Довговича зринає також постійний топос Зоїла – упередженого критика, притаманий латиномовній епіграматичній літературі. Невідомо, кому адресувалася інвектива, висловлена в епіграмі «На якогось критика»: «Si rubrior crinis, brevior si pes foret ipsi,/ Ex critico melior Zoilus esset adhuc» – «Дай ось йому ще рудіше волосся і ногу коротшу/ З критика стане Зоїл, кращий зі всіх дотепер».

У примітці до твору «Панегірик викладачеві теології Івану Станкевичу» В. Довгович висловив свою виразно антивоєнну позицію: «Ut lector intelligat querelas, reflectat se ad annum 1809-um mensem Iunium, dum Napoleon expugnabat Posonium. Tyrnavia 6 miliaribus distat Posonio, unde fragores tormentorum quotidie fere audiebantur ad nos, praeter alios apparatus et terriculamenta Martia fere per 6 hebdomadas. Tunc haec carmina componebantur». («Щоб читач зрозумів оці нарікання, то хай згадає червень 1809 року, коли Наполеон зайняв Позоній. Трнава від Позонія знаходиться на відстані шести миль. Сюди до нас долинали звуки гармат, крім інших знарядь та Марсових страховиськ, майже протягом шести тижнів. Оттоді й написаний цей вірш»). Ту ж тему В. Довгович викладав у творі «Considerando stragem industriae et snaguinis humani per bellum Gallicum anno 1809 in Hungaria causatum, contraxi nauseam erga philosophiam, utpote quae a tot saeculis nescit reducere homines, ut non insaniant tandem et devovi me poesi» – «Роздумуючи над занепадом працездатності та людським кровопролиттям з приводу галльської війни 1809 року, причиною якої була Угорщина, я зненавидів філософію як таку, що від багатьох століть не вміє стримати людей, щоб вони врешті-решт не сходили з глузду, і присвятив себе поезії» [4, с. 788].

Багато творів В. Довговича мають емблематичні особливості. «Epigramma in effigiem Ioannae Kovachich» – «Епіграма на портрет Іванни Ковачич» [3, с. 781] – це поетична рефлексія автора перед зображенням жінки, яка померла у розквіті віку. Для вислову своїх почуттів В. Довгович звертався до відповідних сюжетів античної міфології (переказ про Орфея та Еврідіку), коли пристрасне кохання повертало покійну людину із «вод Стиксу». У тексті автор вжив синоніми на позначення потойбічного світу: «Stygias aquas» («Стигійські води»: Стикс – ріка з болотистими берегами, за якою був світ померлих; синонім християнського поняття «пекла») та «Elysias campos» («Елісейські поля»: у поняттях античного світу – місце перебування праведників). У такий спосіб В. Довгович намагався висловити думку про порядність Іванни Ковачич, яка «Quae tam fida viro est?» – «Хто ще настільки ж вірний чоловікові?» Іронія викладена в останньому

дистихові: «Si ducet mox de Parcis, ago rapta triumphum,/ Immortale viro nomen in orbe parans»: «А якщо звільнить від Парк, то я справлю тріумф тоді справжній/ Й цим чоловіка ім'я в світі безсмертним зроблю». В. Довгович висловив двозначну думку: мертва дружина – найвірніша; якщо ж чоловік здатен силою своїх почуттів вирвати її з потойбічного світу (метафорично – звільнити від Парок – божество античної міфології, які снували, відмірювали й обривали нитку людського життя; у давньогрецькій міфології Клото, Лахесіс й Атропос; у давньоримській – Нона, Деціма, Морта, то вона «прославить його імення на цілий світ» – імовірно, В. Довгович натякнув на унікальність такого випадку вірності з боку чоловіка.

«Quae tam fida viro est? Oculi, frons, pectora, vultus
Picta signa fuerunt. Aspice, talis eram!
Occubui subito, heu, viridis dum floruit aetas,
Nempe meae merces haec pietatis erat.
Coniunx ingemuit maturo in funere. Fidus!
Perque genas lacrimae fluminis instar eunt,
Flevit sic quondam Euridicen Orpheus ademptam,
Quam tamen ex Stygiis ipse reduxit aquis.
Noc memini fecisse deos. An me quoque sic vir
Dilectus campis ducet ab Elysiis?
Si ducet mox de Parcis, ago rapta triumphum,
Immortale viro nomen in orbe parans».

Де таку вірну зустрінеш іще? Ось лице, чоло, очі,
Перса – поглянь на портрет: дійсною такою була.
Раптом, о горе! я в розквіті років дівочих померла:
Ось нагорода така тут за побожність мою!
Гірко ридав чоловік, як мене хоронили завчасно,
Вірний! – рікою лились сльози йому по щоках.
Так колись плакав Орфей, як померла Еврідіка мила,
З вод із стігійських, проте, знов повернув він її,
Це, пам'ятаю, зробили боги. Чи ж мене чоловік мій
Милий назад приведе із елісейських полів?
А якщо звільнить від Парк, то я справлю тріумф тоді справжній
Й цим чоловіка ім'я в світі безсмертним зроблю».

В іншій емблематичній епіграмі «Ad effigiem Cupidonis» – «На зображення Купідона» [4, с. 786] В. Довгович описав кольористику досконалої статуї Купідона:

«Ludunt flore genae teretes faciemque serenant,
Plus quam, hyacinthe, tuam sive, tulippa, tuam».

«Щоки кругленькі, мов цвіт, виграють, освявають обличчя,
Кращі, тюльпане, твоїх і, гіацинте, твоїх!»

Автор створив концепт, протиставляючи зображення ніжного хлопця і традиційний лук – зброю у його руках, і натякаючи на відоме прислів'я, яке стверджує, що «любов сліпа», тобто, вражає цілком довільно:

«Neu, sed quis dedit arma deo? Tenet ecce pharetram!
Ah, timeo, his uti nesciet ille puer!»
«Ох, але хто тому богу дав зброю? Колчан ось тримає!
Користуватись (боюсь) нею не вмів хлопчак!»

У своїх епіграматичних творах В. Довгович активно використовував античні топоси. У вірші «Привітання мукачівському єпископу Андрею Бачинському з нагоди нового 1803 року» бачимо імена Феба, збірне імення Піерій (прикладка муз, яка походить від назви узгір'я Піерії під Олімпом); єпископа у тексті два рази названо пресулом (дослівно: той, що танцює попереду; 1. Давнє значення – один із 12 саліїв – жерців Марса, який вів (очолював) їхній танець на честь божества. 2. Заступник, покровитель; голова). Окрім того, автор використав кольористичну топіку: кармазиновий колір, багряниця (*purpura*) – ознака високого суспільного становища, у В. Довговича – високої священничої гідності (у цьому випадку – єпископського сану).

Iure petit magnosque refert tua *purpura* cultus,
Quos virtus humeris induit ipsa tuis.

Слушно *пурпура* твоя особливі обов'язки носить:
їх добродесність сама на твої плечі кладе.

Звертаючись до адресата із новорічного привітанням, В. Довгович використав у вірші анафору, групуючи семантично близькі слова: ««Salve..., vive diu..., vive diu felix...»: «Бувай здоров..., живи довго..., живи довго і щасливо...» На завершення цього фрагменту автор укомпонував рядок із серією античних музичних реалій: «Хай прославляють тебе ліра, кіфара і плектр!» Ліра в античності асоціювалася із Аполлоном і музами, ліричною поезією. У такий спосіб В. Довгович побажав адресатові свого твору, щоб його ім'я стало прославленим авторами панегіриків – це постійний топос постренесансної літератури.

“Salve, magnanimi sydus venerabile cleri,
Ecce puer festum vult celebrare tuum.
Vive diu semperque sacris tibi tempora sertis
Cingat amor, cingat gloria, cingat honor!
Vive diu felix! Clamo tibi, summe sacerdos,
Pasce gregem Christi, pastor amate, pium!
Aura tibi sine nube fluat, tibi candeat aether,
Te lyra, te cytharae, te pia plectra sonent.

«Здрастуй, достойная зірко цього благородного кліру,
Хоче хлопчисько простий славити свято твоє,
Довго живи, і вінками священними хай твої скроні

Завжди вінчає любов, слава безмежна і честь.
 Довго щасливо живи, і, владико, тебе я благаю:
 Пасторе милий, паси стадо побожне Христа.
 Небо безхмарним хай буде і чистим ефір над тобою,
 Хай прославляють тебе ліра, кіфара і плектр!

Проте зміст цього віршованого твору не обмежується гратуляційними імпровізаціями; вірш завершено дистихом, у якому автор закодував неперекладну цифрову експлікацію (переклад цього дистиху на сьогодні не публікований):

Me qV0qVe qVaeso tVos Inter soCIato CLientes,
 QVos nutrIt fIDel paX pIetate tVae.

Це числове позначення римськими цифрами – MDCCLXVVVVVVIII – означає 1797-й рік. Постає закономірне питання: чому автор завершив своє новорічне привітання з новим 1803 роком закодованим числом 1797? Справа у тому, що 1793 року Андрей Бачинський переніс школу із села Коритіяни під Ужгородом до самого Ужгорода, 1794 року в Ужгороді на основі цієї школи відкрито вчительську препарандію (підготовчий курс семінарії) з руською, як тоді казали, тобто українською мовою викладання для українського етнічного населення, а 1797 року опубліковано руський буквар (перевидання 1779 року). Саме рік виходу букваря – підручника для початкових класів – українською мовою для етнічних українців й закодовано у прикінцевому дистихові цього твору В. Довговича. Підтвердженням може бути ще один дистих із цього вірша:

«Illius haec cecinit Szigethani penna poetae,
 Qui nisi grammaticas audit adusque scholas.»

«Пише про це все перо ось поета з сизетської школи,
 Що ще граматики курс слухає в закладі цім.»

Цікаво також, що В. Довгович ужив на початку цього дистиха виразу «Illius haec...», а не «Ille ego...»²; це може бути продиктованим «топосом скромності», який повинен бути притаманним питомцеві граматичного класу семінарії, можливо також, що автор у такий спосіб мав намір акцентувати свій статус початківця, адже він щойно почав навчання і лишень робить перші кроки у віршописанні, про що свідчить передостанній дистих: «Accipe *primitias* modulamenque accipe anni./ Quem tibi felicem, Praesul, amate, presog» – «Отже, прийми *першу спробу* мою – пісню року нового./ Щоб він, владико, лише щастя приносив тобі». Проте найімовірніше, що В. Довгович ужив іншої форми саморепрезентації у цьому дистиху з наміром розмежувати свій твір – радісне, урочисте новорічне привітання, і відому цитату, яка викликала б конотації із

² «Ille ego...» – початок елегій Овідія («Трістія», IV, 10, 1-2), який став крилатою фразою. «Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum./ Quem legis, ut noris, accipe posteritas» – «Ось я – хто укладав про любові пісню грайливу./ Слухай, нащадку, щоб знав, чий перечитуєш вірш». Цит. за: Римська елегія з лат. переклав Андрій Содомора. – Львів : Літопис, 2009. – С. 476.

«сумними віршами» («Tristia», у перекладі Андрія Содомори – «Жалі»). У такий спосіб автор акцентував віншувальний характер свого твору.

Ці висновки підтверджує наступний твір із майже бароково розгорнутим титулом: «Вірш-звертання до учнів, що зібралися після іспитів у кінці 1803 навчального року, щоб урочисто відзначити оголошення наслідків успішності, виголошений публічно молодим автором у шкільному залі 7 вересня 1803 р.» [4, с. 779–780]:

«Ille ego, grammatici qui ruris habebat alumnus (Szigeth),
Quod tenet abruptis insula cincta iugis.»

«Я ось отой, що граматика клас закінчив у Сигеті;
Місто це, острів немов серед верхів'їв стрімких.»

У цьому випадку маємо твір, присвячений закінченню навчання, а, отже, з «присмаком смутку». Тут автор цілком вмотивовано використав зачин із «Трістий» Овідія; такий зачин з перших слів передає настрій, який В. Довгович хотів навіяти реципієнтові. У вірші ведеться уявна розмова автора й античних божеств поетичної творчості, упродовж якої автор мисленням зором оглядає минулий рік навчання й аналізує свої здобутки:

«Aut errore viarum aut laeti floribus arvi
Versus Parnassi culmina ductus eram.
Audiui, fateor, longinqua silentia rumpi
Musarum cantu, qui mihi dulcis erat.
«Di, mihi Tyndareas, dixi, superaddite vires,
Ut simili valeam voce sonare melos.
At non concessum. Quaerenti reddita vox est:
«Quid, puer, exposcis? In Phaetonta petis».

Шляхом незаним, крутим, чи по квітах барвистого поля
Аж до Парнасу вершин доля мене привела.
Тут я почув, признаюсь, серед довгої тиші приємний
Спів геліконських сестер, що найсолодший мені.
«Дайте мені, о боги, – я сказав, – Тиндарееву силу,
Щоб теж співати таким голосом зміг я пісні».
Згоди однак не отримав, і голос донісся до мене:
«Хлопче, чого забажав? На Фаєтонів став шлях!»

В Свій твір Довгович завершує дотепним самоіронічним концептом, стверджуючи, «In Phaetonta petis» – «На Фаєтонів став шлях» (дослівно: хочеш у Фаєтони...); Фаєтон – епітет бога Сонця (грецькою «осяйний»). Друге значення – ім'я сина бога сонця і Клімени, який намагався керувати батьковою каретою, проте не зумів і мало не спалив землю та згорів, вражений блискавкою Юпітера.

Один із останніх відомих на сьогодні авторів латиномовних творів – Василь Довгович – ще на початку XIX століття вживав класичні метричні кліше і жанрові форми, використовуючи для викладу своїх ідей канонічні лексичні й риторичні засоби, властиві латиномовній поезії в Україні упродовж чотирьох

століть розвитку цієї питомої галузі українського літературного процесу. Жанрову палітру поетичної спадщини В. Довговича окреслюють жанрові визначення, вкомпоновані у титули його творів – епіграмма (епіграма), hymen (гимн), panegyricum (панегірик), satyra (сатира).

Список використаної літератури

1. Антологія української поезії. – Т. I. : Українська доживтна поезія. – К. : Дніпро, 1984. – С. 377–385.
2. Василь Довгович / Василь Довгович; [пер. з латинської Віталій Маслюк] // Слово багатоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / – Т.4 [упорядник Валерій Шевчук, Василь Яременко] : в чотирьох книгах. – К. : Аконті, 2006..– С. 779–799.
3. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Свидник, 1982. – № 10. – С. 110 – 232.
4. Слово багатоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / – Т.4 [упорядник Валерій Шевчук, Василь Яременко] : в чотирьох книгах. – К. : Аконті, 2006..– С. 779–799.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013

Прийнята до друку 26.04.2013

THE MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION IN VASYL DOVHOWYCZ'S LATIN HERITAGE Myroslav TROFYMUK

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, Lviv, Ukraine, 79000*

The article presents observations on the Neo-Latin literary works of Wasyl Dowhowycz (Dowhanycz).

Key words: Ukraine Neo-Latin literature, Wasyl Dowhovych (Dowhanycz), topic of ancient epoch, khronograph, khronovers.

СРЕДСТВА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЫРАЖЕНИЯ В ЛАТИНОЯЗЫЧНОМ НАСЛЕДИИ ВАСИЛИЯ ДОВГОВИЧА Мырослав ТРОФЫМУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Проанализировано способы авторского самовыражения Василия Довговича, автора латиноязычных произведений первой половины XIX века.

Ключевые слова: латиноязычная литература Украины, Василий Довгович (Довганьч), античная топка, хронограф, хроностих.

